

ZƏKA VİLAYƏTOĞLU

KÜLQABI

(həkiyə)

Vahanın oğlu Stepan, qonşuları qoca Şaqeni boğub öldürməmişdən hər şeyi ölçüb biçmişdi. Şaqenin evindən oğurlayacağı pulla özünə və atasına yeni pasport alacağına ümidliydə. Yeni pasportlarda onların adları, milliyyətləri dəyişdiriləcək və hər yerdə Azərbaycan vətəndaşı olan türklər kimi tanınacaqdılar. Bu saxtakarlığa qol qoyacaq adamı da əvvəlcədən tapıb, onunla razılığa gəlmişdi. Həmin Adam pasportları dəyişdirəcəyinə yüz faiz söz vermişdi. Təki istənilən məbləğ vaxtında çatdırılırdı. Bundan sonra hər şey Stepanın istədiyi kimi olacaqdı. Tezliklə bu məhəllədən köçüb, onları kimsenin tanımadığı başqa bir yerdə məskunlaşacaq, sərbəst gözib, dolacağı, istədikləri kimi yaşayacaqdılar. Gerisiylə onun işi yox idi; istəyir ermənilərlə türklər bir-birini qırıb çatsınlar, ya barışığa gəlsinlər...

Başqa vaxt olsaydı, Stepan Şaqeni öldürməyə cürət etməz, belə bir fikrə də düşməzdi. Amma hadisələrin gedişi onu buna vadar edir, iş ləngidicə, səbri tamam tükənirdi. İndi əsl məqamı idi. Bir neçə gün sonra gec ola bilərdi. Bu qarışıqlıq, iki millət arasında ermənilərin saldıdığı ni-fa, dava-qırğın hələ ki, başları qatmışdı. Elə bu da Şaqenin ölümünün, necə və kim tərəfindən törədilməsi məsələsini tamamilə başqa məcraya yönləndəcəkdə. Bütün günahlar qalacaqdı türklərin boynunda. Hamı milli iğtişaş zəminində Şaqeni onlardan kiminsə, qisas naminə qətlə yetirdiyini zənn edəcəkdə.

Gur, dalğal ağ saçlı, qızartdaq çöhrəli qoca Şaqen, bu məhəllədə, tükənəkdə olan son ümidliylə yaşayan iki-üç ermənidən biri idi. On beş ildən çox idi, iki otaqlı, bir mərtəbəli evində tək yaşayırdı. Digər ermənilər isə onunla həyat qonşusu olan qoca Vahan, arvadı və onların iyirmi beş yaşlı oğulları Stepan idi. Əvvəl on ailənin hamısı erməni idi. Bu ailələrdən bir neçəsi Krasnodara, Gürcüstana, bir neçəsi də Ermənistana qaçmışdı. Sonda yalnız bu iki ailə qalmışdı. Onlar da çoxdan baş götürüb Bakıdan Ermənistana və ya Rusiyaya qaçardılar - amansız qocalıq və kasıblıq olmasaydı. Həm də bütün zamanlarda olduğu kimi yenə də türkün ürəyiyumşaqlığına, mərhəmətinə bel bağlayırdılar.

Oğlu Stepanın, qoca Şaqeni öldürmək istəyindən Vahanın, qetiyyə xəbəri yox idi. Olsaydı, bəlkə də buna imkan verməzdi. Ən azı ona görə ki, Şaqen onlara həyan idi.

Şaqenin ailəsi-zadı yox idi. Amma yetərincə pulu, qızılı vardı. Uzun illər Bakıda zərgər işləmişdi. Cavanlığında hər nə qədər yeyib-içən, kef çəkən olmuşdusa da, qocalığı da unutmamışdı. İllərlə yığmışdı və balaca sandıqçada üç kilo-ya yaxın qızılı, bankda pulu vardı. Aldığı təqəüdlə də dününəcən normal dolanırdı. Son günlər qorxusundan təqəüdüni almağa gedə bilmirdi. Dörd aylıq təqəüdü yığılıb fondə qalmışdı və çox güman, ünvanına çatmadığından, yenedən dövlət fonduna qaytarılmışdı.

Övladı yox idi Şaqenin. Evlənməsinə baxmayaraq, bu arzusu həyata keçməmişdi. Arvadı da bu yaxınlarda, erməni-türk davası başlar-başlamaz, altmış bir yaşında, qəfil ürək tutmasından ölmüşdü.

Həyətdəki boş erməni evlərini Ermənistan-dan qovulmuş türklər tutmuşdu. İnsafən, onlar bu qoca ermənilərə mərhəmət hissiylə yanaşır, dəyib-dolaşırırdılar. Hətta Şaqenə hörmətlə "Şahin dayı", Vahana da "Vahan dayı" deyər mü-raciət edirdilər. Hər dəfə Şaqenə çay da süzür, yemək də veririlər. Vahana nisbətən Şaqenin üzündə bir işiq vardı. Bəlkə də bu işiq, min cür erməni fitnələrinə, məhrumiyyətlərinə düçar olmuş bu insanların ürəklərində coşub-kükrəmək istəyən kini, nifrəti əridib, yox edirdi. Ancaq Vahanla arvadının, oğulları Stepanın üzündə, gözlərində, sanki bir şeytan doluşur, onların əsl erməni olduğundan xəbər verir. İstər-istəməz yazıqlaşmış, hər an qorxu, dəhşət ifadə edən gözlərində, ümumi davranışlarında riyakarlığın, təhlükənin gizləndiyi duyulurdu.

Qoca Şaqen yay gecəsi evinin girişində stul qoyub oturmuşdu. Girişdən solda isə dəmir vedrənin ağzı üstə qoyub, üstünə süfrə salmışdı, onun da üstündə armudu stəkanda pürəngi çay buğlanırdı. Bir tərəfdə isə elektrik samovarı gözə dəyirdi. Könlü çay istəyəndə qoca Şaqen əlləri əsə-əsə samovarı suyla doldurur, elə burdaca qaynamağa qoyurdu. Sonra da qarşı ağzında otu-rub, çay içə-çə, siqaret çəkə-çəkə, tükənməkdə olan ömrünün son günlərini yaşayırdı.

Şaqen, əlləri əsə-əsə cibindən "Prima" siqareti çıxarıb müstüyə keçirdi. Yandırmazdan önce astaca öskürüb, boğazının xılıntı təmizlədi. Sonra müstüyə dodaqları arasına qoyub kibritlə siqareti yandırmış istədi. Əlləri çox əsdiyindən bir neçə kibrit çöpü boşuna yanıb söndü. Növbəti kibriti yandırmışa cəhd eləyəndə qarşısında Stepanı gördü. Stepan cibindən alışqan çıxarıb Şaqenin siqaretini oddadı. Şaqen sinədoluğu bir qullab vurub Stepana dedi:

-Keç, içəridən özünçün stul gətir.

Buna bəndmiş kimi Stepan içəri töpəldi. Stul götürməzdən önce otağın hər tərəfinə göz gəzdirdi. Şaqenin pullarının, qızillərini harda ola biləcəyini yəqinləşdirməyə çalışdı. Bayırda Şaqen xılta-xılta öskürəndə o, dik atıldı. İçəridə ləngiməsilə qocanı şübhəyə salacağından ehtiyatlanıb, stulu qapdı və bayıra çıxıb, Şaqenlə ya-

naşı oyleşdi. Şaqen gülümsəyib ona baxdı və dedi:

- Mətbəxdən stəkan gətir, samovardan özünçün çay süz.

Stepan ikinci şansdan lazımınca bəhrələnməyə çalışdı və tez içəri - mətbəxə qaçdı. Otaqlara təkər göz gəzdirdi, əl atıb kafı, pulların saxlan-dığı gümən etdiyi daha bir neçə yerə elləşirdi. Gecə vaxtı hardan, necə girəcəyini düşündü. Pəncərədən girə bilməzdi. Pəncərənin yay günlərində gecə-gündüz açıq qalmasına baxmayaraq, dəmir barmaqlıqlar ona mane olacaqdı. Bəlkə nəfəsləyən köməyi ilə nəşə etmək olardı. Yoox. Qapı arxadan kilidli olsa, nəfəslək işə yaramaz. Sonuncu variant qapının açarını axtarıb almaq idi. Bu fikirlə də açıq qapının açar yerinə baxdı. Üç ədəd açardan biri açar yerinə keçirilmiş, digər iki ehtiyat açar isə dəmir həlqədən salınmışdı.

Stepan, Şaqenin qulaqlarının ağır eşitməsin-dən arxayın olub aqarıları qapıdan çıxartdı. Çətinlik çəkmədən birini dəmir həlqədən ayırdı və qalan ikisini cəld yerinə taxdı. Sonra, heç nə olmaybmış kimi mətbəxdən stəkan-nəlbəki götürüb Şaqenin yanına qayıtdı.

-Çay süz özünə, - Şaqen nəzakətlə dedi.

Stepan özünə çay süzdü. Sonra Şaqenlə yanaşı oyleşib, oğrun-oğrun onun hülqumu çıxmış arıq boğazına baxdı. Ürəyindən keçirdi: "Hər şey asan olacaq. Bunun ki bir an məsələsidi. Azacıq boğazını sıxıb buraxsam, o dünyalıq ola-caq!.. Amma gerək çalışım, barmaqlarımın izi qalmasın!.. Yoox, yastıqdan yaxşı yoxdur. Ağzına basıb, yarım dəqiqə saxlasam, canı çıxacaq!.."

-Ağlın nə kəsir, bizə deyib-dolaşacaq?! - Şaqen ehtiyatla soruşdu. Bəlkə də ehtiyatla soruşmadı. Ermənistan-dan qovulan türklərin erməni dilini yaxşı bilmələri (onlar hər dəfə Şaqenlə bu dildə danışırdılar) onu ehtiyatlı olmağa vadar edirdi.

-Durum çox pisdir. İnanmıram bizi burdan salamat buraxsınlar. Hara, necə, kimin yanına gə-dəcəyimizi də bilmirik. Kimin pulu, adamı var-dı, canını vaxtında qurtardı..."

-Şaqen dayı, sənəndəmi pulun yoxdur?.. Bəlkə yardım edəsən, biz də aradan çıxarıq?! - Stepan Şaqendən söz almaq istədi.

-Puul?.. Eecək! Pul nə gəzir, ay oğul... Düzü-nü deyim, pulum var, ancaq bankdadır. Özü də otuz minə yaxın pulum var. Lakin gedib götür-

məyə qorxuram. Gedərəm, erməni olduğumu bil-incə, vurub öldürər, qanımı batarlar. Üstəlik də adama deyirlər, ay dığa, Azərbaycanda sənənin yurdun-yuvan, vətənin var ki, pulun da ola?.. Onsuz da indən sonra o pullar mənə lazım deyil. Oğul yox, qız yox. Özüm də beş-on gün süzə qonağam. Daha nə cür öləcəyimin də mənənin fərqi yoxdur. Türklər öldürməsə belə, yaxın vaxtlarda öləcəyim gün kimi aydındır mənə! Sən desən də, deməsən də bunu mən bilirəm! Ona görə də əziyyət çəkib harasa qaçmaq fikrin-də deyiləm. Elə bilirəm, Ermənistan-a qaçmaqda ordaki ermənilər bizim üzümzə xoş baxacaqlar?.. Yadımda qalsın, oğul, biz, insanların tərəfin-dən tutulmuş canavar kimi, onların əllərindən bir vaxt qaçıb meşəyə gədəsi olsa, bütün canavarlar bizə keç baxacaq, bizi gözümçəxdizə salacaqlar, çünki bizə insan əli deyib. Bəli, bizim taleyimiz həmin canavarın taleyidir... Əslinə qalsa biz, çoxdan türkləşmiş ermənilərlik. Qaçıb Ermənistan-daki ermənilərə uyğunlaşanacan min cür təhmətlə qarşılaşacağıq... Mən burda - Bakıda doğuldum, burda böyüdüm, burda qocal-dım. Bilirəm ki, burdan ayrıldığım gün mütləq ürəyim partlayacaq. Gec, ya tez, elə burda - mənə doğma olan Bakıda öləm yaxşıdır.

-Ufff! Ağcaqanad dişlədi ayağımı!.. Axx, sən... burda nə qədər ağcaqanad varmış? - Stepan ağcaqanad dişləmiş ayağını qaşımaya başla-dı.

-Hııı? - Şaqen eşitmədi.

-Ağcaqanad dişlədi mənə, - Stepan təkrarladı.

-Məni dişləmir.

-Səni dişləməz də. Səndə qan qalıb ki? Sən ilklərinə qədər qupquru qurumusan! - Stepan astadan dilləndi.

-Nə deyirsən?

-Heç, deyirəm, ağcaqanad mənə haldan sal-dı.

-Həə. Zibillik yaxınlıqdadır, yəqin ordan uçub gəlir! - Şaqen dedi.

-Şaqen dayı, biz burdan çıxıb getmək istəyirik. Xəbər var ki, yaxın günlərdə Bakıdakı bütün erməniləri, zor-xoş qovacaqlar. Getmək istəmə-yənləri öldürəcəklər. Doğrusu, biz sənə görə qalmışıq. Nə deyirsən?

-Yoox. Mən heç yana gedən deyiləm. Gözlə-yirəm.

-Nəyi? Gəlib səni öldürmələrini gözləyirsən? -Hə. Onu gözləyirəm... Bir şeyi unutma,

oğul.

-Nəyi?

-Türkün mərdliyini və mərhəmətin!

-İnanmıram.

-İnan. Onlar mənə öldürməzlər. Öldürsələr belə, qorxacaq nəyim var ki? Bir qurandırı, -hərdən nəfəsi təngiyir, qaralır, boğulur... öhö-öhö-öhö-öhö... - götürsən? - Şaqen uzun-uzadı və gücsüz halda öskürdü, haldan düşdü, bir udum çaydan sonra özüne gəldi.

-Gec-tez hamımızın axırına çıxacaqlar! - Stepan dedi.

-Vahan nə deyir?

-Onlar da sən deyən deyirlər. Heç yana get-mək istəmirlər. Deyirlər: sən çıx get Rusiyaya. Cavansan, bizə baxma, biz ömrümüzü yaşama-şığıq.

-Düz deyirlər!

-Axı mən onları atıb gedə bilmərəm!

-Gedərsən. Hamı belə deyir. Amma zaman gəlir, hamı dediyini eləmir, dediyi kimi olmur. Sən də eləcə. Çıx get! Cavansan, get, vaxtında başına bir çarə qıl.

-Gedim deyirsən?

-Get! Getsən yaxşıdır!

-Şaqen dayı, gecələr tək yatmaqdan qorxmur-saam?

-Nədən qorxmalıyam?

-Hər şeydən, hər kəsdən. Lap elə türklər-dən!.. Qorxmursan, gecənin birində gəlib səni öldürürlər!?

-Dedim, axı, qorxacaq nəyim var ki?

-Mən qorxuram, Şaqen dayı. Yaşamaq istəyirəm. Qorxuram, türklər, gecənin birində başqın edib məhv edələr hamımızı!.. Yoxdur, zəhirmə-ra qalmış pulum yoxdur ki, baş götürüb aradan çıxam. Ən azı özümə tapəncədən-zaddan alar-dım, təhlükə-filan olsa, özümü müdafiə edim.

-Gördüün?.. Deyirəm də, ata-ana boş şey-dir, əsas adamın öz canıdır. Pulun olsa, qaçarsan Rusiyaya. Bir rus qızını da qoltuğuna vurub, gecə-gündüz kef çəkər, türkün qorxusundan gecə-lər yuxuların haram olmaz! O zaman atan-anan, heç bu qoca Şaqen də düşməz yadına...

Nə qədər pul lazımdır sənə?

-Mincə manat olsa, yetər! - Stepan fərhələ bildirdi. Düşündü ki, Şaqen ona min manat ver-sə, o, Şaqeni öldürmək fikrini başından çıxarar. Birdən xatırladı ki, pasportları dəyişdirəcək

Adamlar razılıqları kimi, üç min manat təkcə

bu iş üçün lazımdır.

-Nə qədəər? - Şaqen yaxşı eşitmədi və bu da Stepani təzədən ümidləndirdi, bir dəfə səhvini düzəltdi:

-Üç min manat! - dedi.

-Üç min?!.. Az məbləğ deyil!.. Eeeh! İndi bu məbləğ mənimçün də əlçatmazdır! - Şaqen yalandan köks ötürdü. Əslində isə döşmənin altında gizlətdiyi çamadanın on beş min manat pulu vardı.

-Bəlkə bankdakı hesabından...

-Yox. Bu, mümkün deyil. Onsuz da o pulu bizə verməzlər. Özün ağıllı oğlansan, bir düşün də...!

-Düz deyirson!.. Yaxşı, mən getdim. Gecdir, gedim yatm. Ürəyim istədi, dedim bir Şaqen dəyiyə baş çəkim.

-Çox sağ ol, Allah səni unutmasın! - Şaqen gülmüsün və ardınca boğazına yığılmış hisli-paslı xiltü tömizləyib, böyründəki zibil qabına tıpaşdı.

O gecə Şaqenin son gecəsi oldu...

Stepan gecəyansı həyətdə gözünməyə başladı. Həyət sakinləri ikinci yuxunu yadırdılar. O, əminlik üçün saymazına həyətin ortasıyla keçib, küçəyə çıxdı. Küçə qapısından oğrunca bütün evlərin qapısına göz yetirdi. Kiminsə oyaq ola biləcəyindən ehtiyat etdi. Sonra siqaret yandırdı; tüstüylə həyəcanını boğmaq, süstləşdirmək istəyirdi. Son qullabı vurub təzədən həyətdə daxil oldu və ehtiyatlı addımlarla Şaqenin evinə yaxınlaşdı.

Şaqenin evinin girişində gecələr səhərcəcn elektrik lampası yanırdı. Bu işiq Stepana çox mane olurdu. İşıqda kiminsə gözlərinə görünəcəyindən ehtiyat edirdi. Az sonra özündə cəsərat tapıb buna da bir əncam çəkdi. Vaxt itirmədən əl uzadıb lampanı burdu və söndürdü. Qaranlıq bir küncə çəkilib, ətrafdan, içəridən həmir gəlib-gəlmədiyini bilmək istədi. Sakitlik idi. Ehməlcə Şaqenin evinin açıq qalmış, dəmir barmaqlıqlı pəncərəsinə yaxınlaşdı. Şaqenin yatıb-yatmadığını bilmək istəyirdi. Dinşədi. İçəridən Şaqenin zəif xorultu səsi gəlirdi. Bu, Stepanı ürəkəndirdi. Təzədən qapıya yaxınlaşdı. Oğurladıçı açarı cibindən çıxarıb qapıya saldı, ehməlcə sağa burmaq istədi. Açar sağa burulmadı. Açarı səhv götürdüyünü zənn edib düşgünləndi. Təkrar yoxlamağa qərar verdi. Bu dəfə, xoşbəxtlikdən açar sağa çox rahat buruldu və qapı açıldı. Qapını

azacıq aralayıb içəri girdi, cyni ehməlləqlə da arxasınca ördü. Nəfəsinə içinə çəkib, gözləri qaranlığa alışanacan qapı arxasınca dayandı.

Şaqen daha xoruldandı, sakit-sakit yatırdı. Arada astadan zarımağa başladı. Görünür, qocalıqdan camında baş qaldırmış gizltilər, ağırlar onu yuxuda da rahatsız edirdi.

Stepan həyəcanlıydı. Sinəsi dağılmağa gəlirdi. İrəli atılıb Şaqeni öldürməyə hələ ki, cürət etməirdi. Bir azdan Şaqen yenə xoruldamğa başlayanda o, özünə gəldi. Artıq gözləri də qaranlığa alışmışdı. Küncdəki çarpayının üstə gözünə dəyən yastığı bir anda qapdı və Şaqenin çarpayısına yaxınlaşdı. Vaxt itirmədən, ağcaqanad öldürmüş kimi yastığı Şaqenin ağzına basdı. Ani olaraq, yastıq altında boğqu və zəif səs eşidildi. Cəmisə yarım dəqiqə sonra o səs tamam kəsildi. Buna baxmayaraq, Stepan yastığı Şaqenin ağzında iki-üç dəqiqə saxladı. Onun öldüyünə tam əmin olduqdan sonra pəncərəni içəridən bağladı, pərdələri qapatdı. Bayırıdan içərinə kimsənin görə bilməyəcəyindən arxayınlayıb otaqların işığını yandırdı. Axtarışa başladı. Otağın altını üstünə çevirdi. Ümidlə, həyəcanla axtarıqlarını tapa bilməyəndə əsəbləşdi, Şaqeni naahaqdan öldürdüyü üçün öz-özünü danladı, it peşimanı oldu. Amma ümidini üzmədi, döşmədəki xalını süriyüb qəzəblə bir küncə atdı. Bu an döşmədəki kiçik qapı dəydi gözünə. Qapının ağzında xırda kilid vardı. Çox eşələdikdən, dardıqdan sonra kilidi qopara bildi. Taxta qapını açdı. Qarşısında bir metr dərinliyində, quyu oxşarı bir yarıq açıldı. Orda gözünə dəyən qara bir çamadan oldu. Xəzinə tapmış adam sevinci ilə bir an duruxub qaldı. Tez də daxili səfərbərliklə güc verib çamadanı ordan çıxardı. Ancaq çamadan, onun düşündüyü kimi ağır deyildi.

Stepan çamadanı açmazdan öncə xatırladı ki, qapını kilidləməyib. Qaçaraq, qapını kilidləyəndən sonra qayıdıb çamadanı götürdü və arxa otağa çəkilib həyəcanla, sevinclə açdı. Qalaqlanmış şax rus yüzüklərini, əlliliklərini görünəcə az qaldı ki, ağı başından uçuşun. Bir az da eşələyib içərisi qızılla dolu sandıqçanı da tapdı. Bu dəfə lap çox sevindi. Özünü ələ almağa çalışdı. Ağağının başından uçmaması üçün, sanki Şaqenin otağının pəncərələri kimi beyninin hər künc-bucağını qapatmağa, "pərdələrini" çəkməyə cəhd etdi. Çamadanın ağzını bərk-bərk bağlayıb, otağın işiqlərini söndürdü. -Ehtiyatla pəncərəyə yaxınlaşdı,

pərdə arxasından ala qarənliq həyətdə göz gəzdirdi, qulaq verdi. Bir səs-səmir eşidilməyincə çamadanla birgə otaqdan çıxdı. Çıxarkən qapını da kilidləməyi unutmadı. Sonra gecəyən ata-anasını da götürüb qaçdı, küçəyə çıxaraq, taksı saxladı. Taksiyə əylənsin, "Sabunur qəşəbasinə sür!" dedi. Qoca Vahanla arvadı, təşviş, qorxu içində ehtiyatlı ondan nə baş verdiyini soruşsalar da o, şəhadət barmağını dodaqlarına dayayıb, onlara susmaq işarəsi verdi...

Səher Şaqen gözə dəymədi. O biri gün də. Düz üçüncü günün axşamı onun öldürüldüyü xəbəri yayıldı. Bakının qızmar yayının istisi olmasaydı, bəlkə də Şaqenin öldüyündən on gün sonra xəbər tutacaqdılar. Ancaq meytin kəskin qoxusu həmin günün axşamı həyəti başına götürdü. İlk anda heç kəs Şaqenin öldüyündən şübhələnmədi. Hamı elə bildi, hardasa yaxın künc-bucaqda it-pişiq, siçan-siçovul ölüb. Çox axtarıldı, bir şey tapa bilmədilər. Arada Şaqenin ölə biləcəyini ehtimal edənlər də oldu və bu ehtimalla da onun yasadığı evin qapısını taqqıldatdılar, amma qapı bağlı olduğundan çox da dərinə getmədilər. Üçüncü gün isə həyəti ağuşuna almış meyt qoxusu çox dözlülməz oldu. Şaqen kimşə dedi: "Güman ki, Şaqen ölüb!.. Üç gündür, o, gözə dəymir!" Bu, hamının ağına batdı. Yaxınlaşıb pəncərədən içəri baxdırlar, bir şey görə bilmədilər. Şaqeni səslədilər, cavab gəlmədi. Erməni Vahanı, Stepanı aradılar, onlar da gözə dəymirdilər. Sonra məlum oldu ki, Vahangil üç gün əvvəl həmişəlik harasa çıxıb gediblər.

Meyit qoxusu, açıq-aşkar Şaqenin evindən gəlirdi. Son anda həyət sakinləri milisə xəbər verdilər və milis gəlib qapını sındırıqdan sonra, həqiqətən Şaqenin öldürüldüyü məlum oldu. Onun meytini ölü məsinə qoyub morqa aparıldı. Hadisənin girişindən həyət sakinlərinin heç bir xəbəri olmadı. Milis bir müddət cinayət-karı axtarırsa da, onu təzliklə tapa bilmədi. Sonrakı qanlı-qadalı hadisələr isə bu hadisəni tamamilə unutturdu.

Bu, hadisə baş verəndə 1989-cu ilin yayı idi. Stepan isə 1999-cu ilin yayında Moskvada öldürüldü...

...O gecə Stepan, ata-anasıyla birgə Sabunurda əvvələcdən kirayələdiyi mənzilə sığındı. Mənzil sahibi qoca rus qarısı idi. Bir neçə gün sonra da o, özləri üçün təzə pasport aldı. Vahanın pasportunda yazılmışdı: Aydəmirov Vahid

Ziyatxan oğlu. Anası Haykanuşun adı, soyadı dəyişdirilərək, "Aydəmirova Mələykə Məhmədd qızı", Stepanın pasportunda isə, "Avanesyan Stepan Vahan oğlu" əvəzinə "Aydəmirov Sübhan Vahid oğlu" yazılmışdı. Bu sənədləri yerli satqınların, xainlərin vastisilə əldə edən Stepan-Sübhan təzliklə Bakının Sabunur qəşəbasində iki otaqlı, fərdi həyətyanı sahəsi olan geniş mənzil alaraq, ata-anasını da ora köçürdü. Bura elə bir yer idi ki, yaxınlıqda qonum-qonşu yox idi. Olsaydı da qorxu sovuşmuşdu. Ən əsası onlar "türk" idilər və türk dilini də türklərdən pis bilmirdilər.

İki il sonra durum daha da gərginləşdi. Ermənilərin, Xocalı şəhərində gecəyən, qadın, uşaq, cavan, qoca demədən əllərinə keçən türkləri güllələməsi, süngüylə dəlik-dəkic etməsi xəbəri sürətlə hər yana yayılmağa başladı. Bunun ardınca Azərbaycan rayonları, ard-arda ermənilərin işğalına məruz qaldı. Burda da qətlər, qırğınlar, talanlar başlandı. Biri-birinin ardınca yayınan qara xəbərlik Bakıda əməlli-başlı çaxnaşma yaratdı. Türklər, şəhərdə gizlənməmiş ermənilərin axtarışına başladılar. Bakıda, adlarını, milliyətini dəyişdirmiş ermənilərin, onlar tərəfindən kortəbii olaraq, axtarılması xəbəri Stepangilin qulağına çatdığı gündən onun gecələri səksəkəli yatdırlar. Sonda ata-anasının məsləhətiylə Stepan Rusiyaya getməli oldu. Məqsədləri o idi ki, o, gedib Rusiyanın şəhərlərindən birində ev alsın və sonra ata-anasını da təzliklə həmişəlik öz yanına aparsın. Ən pis halda isə qoca Vahanla qoca arvadı öldürülə bilərdilər, amma vaxtında qatışa Stepana xəbər toxunmazdı.

Stepan Rusiyaya getdiyi gündən unuttu hər şeyi. Şaqenin qızlarını, pulları onun ağıni yerindən oyanmışdı. Günləri eys-ışrotlə keçir, bərkəfe sahibləri onun pullarıyla varlanırdılar. Gündə bir rus qızıyla kef çəkən Stepanın yanına ev almaq düşürdü. Ən yaxşı otellərdə ən gözəl rus qızlarıyla əylənəndən doymur, kafələrdə striptiz oynayan qızların açıq sinələrinə, döşlərinə arısına şax, qiymətli kağız pul əskinaslarını keçirməkdən həzz alırdı. İçki, qumar, narkomaniya Stepana ağuşunu açmışdı. Burda - Moskvada yaxınları arasında, artıq Tuz Sübhan kimi ad çıxarmışdı. Oturub-durduğu adamların da çoxu Azərbaycan türkləri idi. Onlar Stepanın türklüyünə inanır, onu türk kimi, Sübhan kimi qəbul edirdilər. Dostları arasında ermənilər də yox de-

yildi. Amma onlara qətiyyəni özünün erməni olduğunu bildirmirdi. Bir sözlə, bədbəxt Şaqenin pulları hesabına kef çəkirdi.

Bir gün hər şey tükəndi. Pullarını qumarda uduzdu. Ciblərində qəpik-quruş qalmışdı. Başını stola dayayıb, qolları arasına aldı. Ağlamaqdan özünü zorla saxladı. İçindən bir səs hayqırıb gəlirdi: "Yoxdur, yoxdur daha... yoxdur, heç nəyim qalmadı, heç nəyimi!.." deyib qışırmaqdan, yumruğunu qəzəblə stola çırpmaqdan özünü zorla saxlayırdı. Bu an kimi saçlarını nəvazişlə qarışdırırdı: "Saşa, Saşa... Özünü üzmə, qalx gedək!.. Gedək, bizdə gələyərlik!.."

Stepan-Sübban başını qaldırdı, şişib qızarmış, qan çanağına dönmüş gözllərini başı üstündə dayanıb mörhəmlə ona baxan qadına zillədi. Dikəldi. Qadının əlini tutub üzünə sürtdü:

-Sən mənə atmadın, hə?

-Niyyə atmalıyam?

-Axı, indi mən heç kiməm!.. Heç nəyim qalmadı, heç nəyim!..

-Ürəyin ki, qalib... Saşa, mən səni çox sevərəm! Sən mənə Şaşamsan! - qadın nəvazişlə diləndi.

-Məni sevirənsən, hə?

-Əlbəttə!.. Qalx gedək bizə. Bizdə yaşayırıq. Evimizdə rahatlıqdır. Atamla mənədən savayı bizdə kimsə yaşamır. O da gah evdə olur, gah da harasa çıxıb gedir. Onun da öz adamları, öz dünyası var. Pulu olanda içir, gəlir evin bir küncünə sorilib yatır. Bizimlə heç bir işi olmayacaq, Saşa.

Bu qadın rus qızı Lyuba idi. Bir həftə öncə tanış olmuşdular. On yeddi yaş vardı. Qızlığını Stepana qurban vermişdi. Bu bir həftə ərzində biri-birinə çox bağlanmışdılar. Günləri, gecələri kafe-barlarda, gözintilərdə keçirdi. Bir az əvvəl kazinoya da birlikdə gəlmişdilər. Bir tərəfdə öyləşib Stepanın qumar oynamasını aralıdan seyr etmişdi Lyuba. O, uduzanda, hər nə qədər təsirləndə də özlüyündə Stepana dayaq olmağa qərar vermişdi.

Lyuba on yaşından atasıyla yaşayırdı. Anası səkkiz il əvvəl imkanlı bir gürcüyə qoşulub getmiş, onları atmışdı. Bəlkə də getməyə haqqı vardı. Çünki Lyubanın atasından fərqli bir kişilik görməmişdi. Lyubanın təməlini qoyduğu gündən sonra, bir or kimi ona nə vaxt yaxınlaşdı, öpüb-oxşadığı məlum deyildi. Günləri sərxoşluqla keçirdi. Yalnız pulu qurtaranda ayıq

olurdu Dima.

Anası başqa orə gedəndən sonra, elə bil atası Dima, həqiqətən ayılmışdı və başa düşmüşdü ki, işləmək, pul qazanıb qızını yaşatmaq lazımdır. O, tikintidə işləyirdi. Əlli beş yaşındaykən, yetmiş yaşlı günü keçmiş qocaya oxşayırdı.

Stepanın onlara gəlişini və sonrakı günlərdə onlarla birgə yaşamasını Dima adı bir hal kimi qəbul etdi. İki kiçik, təmirsiz otaqlardan birində o, digərində də Stepanla Lyuba yaşamağa başladılar.

Otaqların divar kağızları çoxdan saralıb, köhnəlmişdi. İçəridəki avadanlıqlar, divan-kreslo, televizor, stol-stul, hər şey köhnəlik, az qala, sıradan çıxmışdı. Amma Lyubanın tərəvəti, gözəlliyi bunların hamısını ört-basdır edirdi. Lyuba təmizkar, səliqəli qadın idi. Bu üzəndə də, köhnə, baxımsız əksər rus evləri kimi bu ev üfünət qoxumurdu. Üstəlik, pəncərə önündə səliqəylə sıralanmış gül dibçəkləri, dibçəklərdə daim qayğıyla bəslənmiş yaraşıqlı güllər otağın havasını çox təmizləyirdi...

Sonuncu pullarını uduzduqdan sonra Stepanın yadına düşdü ki, o, Rusiyaya ev almağa, ata-anasını da çəkib öz yanına götürmək üçün yer-yurd düzəltməyə gəlmişdi. Amma iş işdən keçmiş, aradan altı ilə yaxın vaxt ötmüşdü. Hələ bəlkə də, ata-anasını Bakıda türklər çoxdan öldürmüşdülər. Amma yox, atasıgilin kimliyini belə asanlıqla doğru-dürüst müəyyənləşdirə bilməzdilər. Sonda Stepan öz-özünə təsəlli verdi: "Əşi, lap öldürsünlər! Onsuz da atamgilin qatırı çoxdan gedib..." Şaqenin son sözlərini xatırladı: "Türklər öldürməsə belə, bilirəm ki, yaxın vaxtlarda öləcəyəm. Sən desən də, deməsən də bunu mən bilirəm. Ona görə də əziyyət çəkib harasa qaçmaq fikrində deyiləm". Daxilən inandı ki, türklər onun öldürmüş ata-anasına toxunmazlar, toxunsalar belə, onsuz da ömürlərini yaşamış bu qocalar çoxdan ölmüş kimiydilər.

Stepan ciblərini eşələdi. Cibində son qəpik-quruşları qalmışdı. Hərdən uduzduğu pulları tozədən geri qaytarmaq eşiyəli alışıb-yansa da, bu qəpik-quruşla qumar oynamağın mümkünsüzlüyünü anlayıb düşkünülmüşdü. Bu misikin, darıxdırıcı halında Lyubanın ona nə qədər gorok və dayaq olduğunu anlayıb, sevinir, Tanrıya dua edirdi.

Bir neçə gün fikirləşib, pulsuzluqdan yaxa qurtarmaq üçün yollar aradıqdan sonra oğurluq, cibgirlik etməyə qərar verdi. Həmin gün xəlvət bir küçədə son dəbdə geyinib-bəzənmiş bir qadının çantasını çiyindən dartıb qopardı, güllə kimi qaçdı və gözənd itdi. Daldalanıb, izi itirdikdən sonra çantayı açdı. İçərisindən qadına məxsus eşyalar çıxdı. Onları qəzəblə bir tərəfə tullayıb yenə də çantayı eşələdi. Bu dəfə axtardığını tapdı. Bu, qiymətli, yaraşıqlı bir portmanat idi. Həyəcanla, ümidlə açdı, içinə baxdı. Portmanatda iki yüz dollar və səkkiz min də rus pulu vardı. Bir az da eşələdikdən sonra qiymətli, texminən üç yüz dollar olan qızıl qadın boyunbağı tapdı. Onları da ciblərində gizlədib, heç nə olmayıb kimi yoluna düşdü. Həmin gün axşam yenidən kazinoya yollandı.

Kazinoda, elə bil onun gəlişini çoxdan gözləyirdilər. Çox çəkmədən oyun başlandı. Oyunun ilk mərhələsində Stepanın bəxti gətirdi. Az məbləğlə oyuna girdi o, xeyli pul uddu. Get-gədə həvəsləndi. Oyun əməlli-başlı qızıxmışdı. Məbləğ get-gədə artırdı. Əlinə pul gəldikcə Stepan bir az da qızıxır, məbləği daha da artırır.

Aradan üç saata yaxın vaxt ötmüşdü. Hərdən uduğu pulların bir qismini təzədən uduzmasına baxmayaraq, əlində beş min dollar dəyərinə pul vardı. Son anda bərk yorulduğunu və qazandığı pulları bir an içərisində yenidən uduza biləcəyini, erməni genindən gələn bəliklə hiss etdiyindən oyunu dayandırdı. Kazinodan çıxıb Lyubanın görüşünə tələsdı. Onu da özüylə götürüb şəhərin mərkəzindəki disko-bara yollandı...

Gecə evə sərxoş qayıtdılar. Lyubanın atası Dima, öz otağında büzüşüb yatmışdı. Səs-küyə oyandı. Biləndə ki, "kürekəni" hər cür yemək-içmək alıb gətirib, çiyəyi çirdilədi. Stepanın təklifindən sonra yatağından qalxıb süfrəyə yaxınlaşdı. Amma Stepan ondan iyirəndiyindən, imkan vermədi, Dima onlarla bir stol ətrafında öyləşsin. Çay stokanını araqla ağzınacan doldurdu və bir neçə dilim kolbasa ilə birgə ona uduzdu. Dima bunları göyde qapdı və yeməkdən əvvəl araqın yarısını birnəfəsə acgözlüklə başına çəkdi. Sonra əlini uzadıb süfrədən duzlu xiyar götürmək istəyəndə Stepan çəmkirdi: "Dayan!.. Mən verərəm!" - dedi və Di-

manın əlini süfrəyə toxundurmasına imkan vermədi.

Lyuba özündə deyildi. Çox içmişdi. Stepanın təkidiylə onun süzdüyü araqdan bir udum içib divana çökdü və an içərisində lampa kimi söndü. O qədər sərxoş idi ki, etini kəssən xəbəri olmazdı. Saçları biri-birinə qarışmışdı. Ağappaq sinəsi, yumru, bərk döşlərindən biri düymələri açılmış köynəyinin yaxasından pırtlayıb çıxmışdı və sanki budaqdan yetkin, dadlı, sulu, atlı bir meyvo sallanırdı. Dizedən yuxarıyacaq açıq geydiyi yubkası isə onun aralanmış ayaqları arasından işıq üzünə çıxmaq istəyən şeyini örtmək, gizləmək üçün yetərinə uzun deyildi. Əslində Stepan da, Lyubanın atası Dima da Lyubanın işıq saçan, iştah açan görkəminin fərqiylə deyildilər. Dima acgözlüklə araq içir, kolbasa yeyirdi, Stepan da ayağını biri-birinin üstə aşırıb siqaret çəkirdi. Siqaretinə son qüllabı vurub, hərdən maraqla ona baxan Dimadan soruşdu: "Çəkirsən?"

Dima, müticəsinə boyun öydi, yazıq yazıq gülməsədi və "pis olmaz" dedi. Stepan onu yaxınına çəçirdi. Dima yaxınlaşan kimi kişinin çiyindən aşağı basdı:

-Başını aşağı öy! - dedi.

Dima, onun neyləmək istədiyinin fərqiylə yarmadın müticəsinə başını aşağı oyan kimi əlindəki siqareti odlu-közlü, qəddarçasına, manyaqkcasına, faşistəsinə Dimanın keçəl başının düz ortasına basıb söndürdü. Dima vaysındı, ofulandı. Bir anda yanq ot qoxusu, kabab qoxusu otağa yayıldı. İtaətə, mütiyyəli alışmış Dima, az sonra heç nə olmayıb kimi cıncırını da çıxarmadı və Stepanın aldığı siqareti damağına qoyub odladı, sanki bununla da bütün gəynortilərini unutmuş oldu...

Stepan hər şeyi bilərəkdən edirdi. Sərxoş olmasına baxmayaraq, nə etdiyini yaxşı bilirdi. Bütün vasitələrdən istifadə edib, ruslarda türklərə qarşı nifrət oyatmağı qarşısına məqsəd qoymuşdu. Şəxsi pasportu, Azərbaycanca olmasa buna əsas verirdi. O, yaxşı bilirdi, burda Rusiyada hər nə qolət etso, ruslara hər nə qədər pislik etso, hamısı Azərbaycan və türk adına yazılacaq. Bununla da, ruslarda, Dimanın özündə türk millətini əbədli sönməyən bir nifrət oyadacağına əmin idi. Bu istəklə də o, sonrakı günlərdə də bədbəxt Dimanın yağlı, sığalılı ortası keçəl başını, bilərəkdən külqabıya

döndərmişdi. Deyəsən, Dima da buna alışmışdı və elə belə də olmalıymış kimi Stepanın hərəkətlərinə etiraz etmirdi. Qızı, başının ortasına nə olduğunu soruşanda da "bir şey deyil, tikintidə yaralanıb" deməklə onu yola verir, əslində Stepanın it kimi qorxurdu.

Stepan son zamanlar bir quldur dəstəsinə qoşulmuşdu. Mağazaları, kafe-barları talayır, adamların yolunu kəsir, gecələr qətlər, qırğınlar törədir, sərəvət toplayırdılar. Bu səbəbdən də bəzən bir neçə gün yoxa çıxır, Lyubadan ayrı düşürdü. Bu günlərdə Lyuba da öz gəzintisindən, keyfindən qalmırdı... Amma Dima Stepanı sız darıxırdı. Darıxmaq deyəndə ki, Stepanın alıb gətirdiyi içkilərdən, siqaretdən ötrü arzularıydı Stepanı.

İki gün sonra Stepan evə yenə sərxoş gəldi. Dima üçün araq, pivo, qurudulmuş balıq və kolbasa almağı da unutmamışdı.

Lyuba evdə yox idi. Allah bilir, yenə harda, kiminlə əylənir, yeyib-içib, yatırdı. Stepan üçün bu, elə də maraqlı deyildi. Başlıcası, yatmağa, daldalanmağa yeri vardı. Ona görə də Lyubanı bu barədə sorğu-suala tutub, incitmək, özündən uzaqlaşdırmaq istəmirdi.

Stepan yenə də Dimaya araqı çay stəkanında süzdü. İnadla təkid etdi ki, araqı birməfəsə içsin. O qədər qızıdırıb, həvəsləndirdi, Dima şirə döndü və törəddü, etiraz etmədən araqı birməfəsə başına çəkdi. Sonra bir neçə saniyə nəfəs ala bilmədi, səsi çıxmıdı. Handan-hana özünə gəldi və Stepanın, gülə-gülə ona uzatdığı xiyar turşusunu göydə qaşdı.

Dima keflənmişdi. Ara-sıra nəşə demək, danışmaq istəsə də sözlər ağzından tökülüb-ittir, yolu itirmiş kefli, sərxoş sürücünün maşını kimi uçuruma yuvarlanıb "qəzaya" uğrayırdı.

Stepan da kefli olmasına baxmayaraq, özünə araq süzür, Dimaya yoldaşlıq edirdi. O, bir zadən həmişəki tək stuldan qalxıb, külləqabını, siqareti götürərək, kreslodə əyləşdi. Yenə də ayağını ayağının üstə aşırıb siqaret çəkməyə başladı və yenə də son qullabı vurur-vurmaz Dimaya baxıb soruşdu:

-Çəkirəsəən?

Dima başıyla "hə" işarəsi verdi və Stepanın ani əl hərəkətiylə, təlim görmüş it kimi yaxınlaşıb, onun dizləri öndündə yerə əyildi, təklif-zad gözləmədən keçəl başını Stepanın qarşısına tutdu. Bir anda başının yağı cızıldadı və həmişə ol-

duğu kimi yenə də otağa yanıq ət qoxusu yayıldı. Stepan bu qoxudan ləzzət almırış kimi havanı dərin-dərin qoxladı: "Oxxaaaay! Ləzzətli kabab qoxusu gəlir, eeeeee!" dedi və kresloya yayxanıb qəşşş elədi. Elə bil, onun bu son sözləri və qəh-qəhəsi Dimanı ayıltı, itməkdə olan insanlıq heysiyyətini, qürurunu, məmliyini ona qaytardı. Bir anda Dimanın içində bir qəzəb, kin, nifrət dalğası qopub təlatümə gəldi və çox atıb-tutduqdan sonra, axır ki, onu insanlıq sahilinə çıxartdı. Dima son gücünü toplayıb, yanıq-yanıq, dağ-dağ olmuş başının ağrısını, göynertisini içində boğdu, yatmaq bəhanəsilə öz otağına keçdi. Bir qədər gözlədi. Pərdə arxasından Stepanı izlədi. Çox keçmədən Stepan kreslodaca mürgüləməyə, xoruldamağa başladı. Dima ehtiyat üçün həmişə çarpayısının altında saxladığı ağzi oxzarlı əl baltasını götürüb, ehtiyatla Stepana yaxınlaşdı. İçindəki qəzəb, nifrət hissi ona ilahi bir güc, ayıq-sayıqlıq bəxş etmişdi. Tikintidəki ağır iş, zəhmət də əzələlərinin lazımcına bərkitmişdi. İradəsi zəif, özü ağciyər olsa da, qolları güclü idi. Amma bu dəfə qorxaqlığın daşını atmışdı. Bəlkə elə buna görə də baltanı çox sərəst tutmuşdu və lazımı hədəfə hansı güclə endirəcəyi də bellə idi.

Stepan xorna çəkirdi. Olsun ki, ölüm yuxusu görürdü və ya çox ehtimal, keçəl başını külləqabına döndərdiyi Dimanı yenə də alçalmaqda həzz alırdı. Amma Dima buna imkan vermədi. Bu dəfə o, Stepanın həyatını həmin siqaret kötükləri kimi onun öz başında söndürdü. Var gücünə endirdiyi balta bir anda Stepanın başını iki yerə parçaladı. Onun beyin qatığı Dimanın nəzərində bir anlıq külləqabıdakı bomboz siqaret kültünə bənzədi. Sonra, heç nə olmayıbmiş kimi Dima baltanı döşəməyə tullayıb, süfrədəki butilkadan özünə araq süzdü. Bu dəfə lap həvəslə və qorxmadan, çəkinmədən çay stəkanını araqla doldurdu, əlinə götürüb, içmədən öncə ani olaraq, Stepanın paralanmış başına baxdı. İkrahlə meyi-tə tüpürdü: "Tfu, y...tvayomat" deyib, yenə də birməfəsə araqı başına çəkdi. Ardınca da duzlu, turşu xiyarı ağzına doldurub çeynədi. Sonra sənirləyərək, öz otağına keçdi və yalnız bu zaman hiss etdi ki, bərk keflidir. Ayaq üstə heç cür dayanıb bilmirdi. Heç nəyi görmür, heç nəyi xatırlamırdı. Elə beləcə duruş gətirə bilməyib tırtap çarpayısına sərildi və o daqiqə də ölüm yuxusuna gətdi...